

İslâm'da Felsefî Düşüncenin Kısa Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*

A Brief History of Philosophical Thought in Islam (From the Beginning to the Present)

• Mehmet DERİ^a

^aRağbet Yayınları
İstanbul, Türkiye

Received: 05.05.2022
Accepted: 10.05.2022
Available online: 19.08.2022

Correspondence:
Mehmet DERİ
Rağbet Yayınları
İstanbul, Türkiye
mehmet.deri@gmail.com

*Doç. Dr. Osman Mutluel,
İslâm'da Felsefî Düşüncenin Kısa Tarihi
(Başlangıçtan Günümüze),
Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2021,
270 Sayfa, ISBN: 9786257879903
Assoc. Prof. Osman Mutluel,
A Brief History of Philosophical Thought in
Islam (From the Beginning to the Present),
Fecr Publications, 1st Edition, Ankara 2021,
270 Pages, ISBN: 9786257879903

ÖZ İslâm'da Felsefî Düşüncenin Tarihi üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Doç. Dr. Osman Mutluel'in kaleme almış olduğu "*İslâm'da Felsefî Düşüncenin Kısa Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*" başlıklı eseridir. Eserde; İslâm Felsefî Düşüncesinin belli bir dönemi değil, başlangıcından günümüze kadar olan süreci ele alınmıştır. Bu sebeple Kindî, Fârâbî, İbn Sinâ, İbn Arabî gibi kadim düşünürlerin yanı sıra; Dâvûd-i Kayserî, Kemalpaşazâde, Taşköprüzâde, Kınalızâde Ali Çelebi, Kâtib Çelebi gibi Osmanlı dönemi mütefekkirleri ve Ömer Ferit Kam, Mehmet Ali Ayni, İsmail Hakkı İzmirli, Babanzade Ahmed Naim, Aydın Sayılı, Fuat Sezgin gibi Türkiye'de Çağdaş İslâm Düşüncesine damga vurmuş düşünürlerin görüşlerine de yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada; İslâm Felsefesinin tanımı, İslâm Felsefesinin tarihî arka planı ve gelişmesi, İslâm Felsefesi ekolleri ve bu ekollerin temsilcisi olan Müslüman filozoflar gibi konular akademik bir perspektiften ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Felsefesi; felsefî düşünce; felsefe tarihi; İslâm Düşüncesi

ABSTRACT The number of academic studies on the History of Philosophical Thought in Islam is increasing. One of these studies is Assoc. Dr. Osman Mutluel's work titled "A Brief History of Philosophical Thought in Islam (From the Beginning to the Present)." In the work; Not a certain period of Islamic Philosophical Thought, but the process from its beginning to the present is discussed. For this reason, besides ancient thinkers such as Al-Kindi, Al-Farabi, Avicenna, Ibn Arabi; Ottoman period thinkers such as Davud al-Qaysari, Kemalpashazade, Taşköprizade, Kınalızâde Ali Chelebi and Katib Chelebi are also included. Moreover, the views of thinkers who have left their mark on Contemporary Islamic Thought in Turkey such as Ömer Ferit Kam, Mehmet Ali Ayni, İsmail Hakkı İzmirli, Babanzade Ahmed Naim, Aydın Sayılı and Fuat Sezgin are also included. In addition, in the study; subjects such as the definition of Islamic Philosophy, the historical background and development of Islamic Philosophy, the schools of Islamic Philosophy and the Muslim philosophers who are the representatives of these schools are discussed from an academic perspective.

Keywords: Islamic Philosophy; philosophical thought; the history of philosophy; Islamic Thought

İslâm Felsefî Düşüncesi, insanlık düşünce tarihinin en önemli ve en zengin düşüncesidir. Bugün "İslâm Felsefesi" dediğimiz ve İslâm düşüncesinin en önemli bir kısmını teşkil eden felsefî düşünce, tarihte çok önemli roller oynamıştır. Başta Yunan düşüncesi olmak üzere unutulmaya yüz tutmuş kadim düşünceleri canlandırarak yeniden tarihe kazandırmıştır. Kur'an'ın ve Sünnet'in öğretilerinin medeniyete

dönüştürülmesinde en büyük katkıyı yapmıştır. Ayrıca sırf felsefi düşünce olarak bakıldığında ve değerlendirildiğinde, felsefi düşünceye özgün katkılarda bulunmuştur. Yahudi ve Hıristiyan düşüncelerine etki ederek bu kültürlerde de felsefe geleneğinin ve akli düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Müslümanların, farklı medeniyet ve kültürel mirasların taşıyıcıları ile karşılaşmaları ve etkileşimine bağlı olarak zamanla İslâm Felsefi Düşünce geleneği oluşmaya başlamış, kendine özgü düşünce ekolleri ve bu ekollere bağlı Müslüman filozoflarla insanlık düşünce tarihine önemli katkılar sağlamıştır.

İslâm Felsefi Düşüncesinin bilinmesi sadece Müslümanlar için değil, Batılılar için de önemlidir. Bundan dolayıdır ki Batı'da, hâlâ İslâm Felsefi Düşüncesi üzerine çalışmalar devam etmektedir. Bugünün düşünce akımlarını anlayabilmek ve gelecek için düşünce üretebilmek için geçmişin iyi bilinmesi ve eleştirel bir gözle iyi tahlil edilmesi gerekir.

İnceleyeceğimiz eser, giriş ve on iki bölümden oluşmaktadır.

Girişte (s. 17-34); varlık felsefesi, epistemoloji (bilgi felsefesi), değer felsefesinin ahlak felsefesi (etik), estetik ve sanat felsefesi, din felsefesi konuları incelenmiştir.

Birinci Bölüm (s. 35-42); "*Felsefe ile İlgili Bilinmesi Gereken Bazı Ön Terimler*" başlığını taşımakta olup bu bölümde, fizik (tabiiyyat), metafizik, âlem, nefis, akıl, kategoriler, beş tümel (beş külli), anâsır-ı erbaa gibi terimler hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölümde (s. 43-62); "*Felsefe Nedir?*" başlığı altında İslâm Felsefesinin tanımı ve özgünlüğü, İslâm Felsefesine karşı tutumlar, İslâm'da felsefi düşüncenin ortaya çıkmasında etkili olan iç ve dış sebepler, İslâm Felsefesinin kaynakları, İslâm Felsefesini etkileyen İskenderiye Okulu, Cündişapur Okulu, Nusaybin ve Urfa Okulları, Antakya Okulu, Harran Okulu, Bağdat Okulu gibi Antik Felsefe Okulları, İslâm Felsefesinin oluşmasında Antik Yunan ve Helenistik Felsefe, Stoacılık/Revâkiyye/Ustuvanî, Hint, İran düşüncesinin ve kültürünün etkisi konularına değinilerek bu bölümde genel olarak İslâm Düşüncesini etkileyen felsefi okullara, düşünce sistemlerine ve kültürlerine yer verilmiştir.

Üçüncü Bölümde (s. 63-146); "*Felsefenin İslâm Dünyasına Girişi*" başlığını taşımakta olup bu bölümde İslâm düşüncesinde önemli bir yer tutan Beytül-Hikme'nin ortaya çıkışı, İslâm Felsefesinin okullaşmasında Dehriyyun Okulu ve İbn Râvendî (ö.914?), Tabiiyyun (Naturalizm) Okulu ve en önemli temsilcisi Ebû Bekir Zakeriyya er-Râzî (865-925), Meşşaiyyun Okulu ve en önemli temsilcisi Kindî (801-866), Fârâbî (871-950), İbn Sînâ (980-1037), Nasîruddin Tûsî'nin (1201-1274) İslâm Felsefesine olan katkıları hakkında bilgi verilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Dördüncü Bölümde (s. 147-154); "*İşrakîyyun Okulu*" başlığı ile İşrak Felsefesi ve kurucusu Sühreverdî'nin (1154-1191), İşrak Felsefesinin en önemli temsilcilerinden olan Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî'nin (ö. 1288) İslâm düşüncesine olan katkılarına yer verilmiştir.

Beşinci Bölüm (s. 155-162); "*Bâtını Okul*" başlığını taşımakta olup İhvân-ı Safâ, İhvân-ı Safâ'da bilgi felsefesi, varlık düşüncesi, felsefe ve din anlayışı, ahlak, müzik anlayışı bu bölümde incelenen başlıca konulardır.

Altıncı Bölümde (s. 163-180); "*Felsefeye Reaksiyon*" başlığı altında Gazâlî (1058-1111), eserleri, yaşadığı dönem; Gazâlî'nin bilgi, varlık, ahlak, ruh, nedensellik anlayışı; filozoflara yaptığı eleştiriler hakkında bilgi verilmektedir.

Yedinci Bölümde (s. 181-200); *“Endülüs’te Felsefe”* başlığı ile İslâm Medeniyet Tarihinde önemli bir yer edinen Endülüs Medeniyeti ve bu medeniyet havzasında yetişen İbn Meserre (ö. 931), İbn Bâcce (ö. 1139), İbn Tufeyl (ö.1185), İbn Seb’in’in (ö.1270) İslâm Felsefi Düşüncesine olan katkılarına yer verilmiştir.

Sekizinci Bölümde (s. 201-214); *“Tasavvuf Felsefesi”* başlığını taşımakta olup bu bölümde İbn Arabî (ö. 1240) ve öğrencisi Sadreddin Konevî’nin (ö. 1274) İslâm Düşünce Tarihindeki önem ve etkilerine değinilmiş,

Dokuzuncu Bölümde (s. 215-224); *“Bağımsız Filozoflar”* başlığı altında Âmirî (ö. 992), Bîrûnî (973-1061), Mâverdî (974-1058), Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî'nin (1068-1152) İslâm Felsefesine olan katkıları incelenmiş,

Onuncu Bölümde (s. 225-238); *“Osmanlı’da Felsefe”* başlığı ile ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti dönemindeki İslâm filozoflarına değinilmiş, bu bağlamda Dâvûd-i Kayserî (1260-1350), Ali (Alaaddin) et-Tûsî (1414-1482), Hocazâde Muslihuddin Efendi (1434-1488), Kemalpaşazâde (1468-1533), Karabağî (ö.1535), Taşkoprüzâde (1495-1561), Kınalızâde Ali Çelebi (1510-1572), Kâtib Çelebi (1609-1657), Yanyalı Esad Efendi (ö. 1731), Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914) gibi filozofların ele alındığını görmekteyiz.

On Birinci Bölüm (s. 239-246); *“Türkiye’de Çağdaş İslâm Düşüncesi (1923 - ...)”* başlığını taşımakta olup İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946), Ömer Ferit Kam (1864-1944), Mehmet Ali Ayni (1869-1945), İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946), Babanzâde Ahmed Naim (1872-1934), Aydın Sayılı (1913-1993), Fuat Sezgin’in (1924-2018) Çağdaş İslâm Düşüncesine olan katkıları hakkında bilgi verilerek bölüme son verilmiştir.

On İkinci Bölümde (s. 237-250); *“İslâm Felsefi Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkisi”* başlığı altında Batı Felsefesinin oluşumunda en önemli kaynaklardan birinin İslâm Felsefi Düşüncesi olduğu, özellikle de İbn Rüşd’ün Batı Felsefesine olan katkıları ele alınmıştır. Yine bu bölümde, Avrupalı düşünürlerin ve bilginlerin, miladi 10. asırdan itibaren İslâm ilim ve felsefesinden Arapçadan Latinceye yapılan tercüme yoluyla haberdar olmaları ve bu tercüme sonucunda İslâm filozoflarından aldıkları düşünceleri zamanla kendilerine mâl etmeleri, Rönesans’ın ve Aydınlanma’nın temelini attıkları konusuna değinilmiştir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse *“İslâm’da Felsefi Düşüncenin Kısa Tarihi”* başlıklı bu çalışma; zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hâkimiyeti, özgün ve ufuk açıcı değerlendirmeleri, sade ve akıcı bir üslup kullanması, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler, araştırmacılar için önemli bir referans kaynağıdır.